

Élet és Irodalom
2016. november 18

AMERIKA ÉS A VILÁG DONALD TRUMP ALATT

Dobozi István

Éles kontrasztban saját történelmi múltjával, a Republikánus Párt mindinkább a társadalmi vesztesek, a vidék, a fehér fizikai munkások és a kevésbé iskolázottak politikai otthona lett, aminek következtében az összes választó körében látszólag fokozatosan szűkült a merítési bázisa. Mindaddig, amíg Trump – előválasztási repülőstartját követően – nem állt az alulról jövő politikai és gazdasági elégedetlenségi mozgalom élére.

Eldőlt, hogy 2017. január 20-tól a republikánus Donald Trump lesz a Fehér Ház negyvenötödik gazdája. A hír sokkolta a világot. A sokak által nagyszájú népámítónak, rasszistának és szexistának bélyegzett milliárdos diadala majdnem olyan meglepetés, mint amilyen a híres Truman–Dewey-elnökválasztás kimenetele volt 1948-ban. Trumpnak a *változás* ígéretére épített populista koalíciója lehengerelte a demokrata Hillary Clinton centrista *status quo*ját. Ráadásul a republikánusok a Fehér Ház megkaparintása mellett megőrizték fölényüket a Kongresszus két házában, így megszűnhet a Washingtonot már nyolc éve cselekvésképtelenségben tartó politikai patthelyzet. A választás élesen felszínre hozta Amerika régi és újabb társadalmi törésvonalait.

Ellenforradalom? Rendszer- és elitellenes osztálylázadás tört ki egy vasvillás lázadó zászlaja alatt? Mit várhat Amerika és a világ Trump elnöktől a következő négy évben?

Amerikában ritkán esik meg, hogy az a párt, amelyik az elnököt adja, egyúttal uralja a Kongresszus mindkét házát is. Barack Obama második ciklusa idején mindkét törvényhozási kamarában a republikánusoké volt a többség. Az ebből fakadó politikai patthelyzet („gridlock”) nagyban meg is béklyózta Washington cselekvőképességét. Ebben a városban élek már negyed évszázada, de ilyen politikai bénultságot korábban soha nem tapasztaltam. Paul Krugman a *New York Times*ban – nem kis költői túlzással – már a „kudarcállam” (*failed state*) rémképét festette föl. Ne feledjük azonban, hogy ez a helyzet az amerikai választók „műve”. Végül is ők döntenek a mindenkori fékekről és ellensúlyokról. Kedvelik azt, ha az egyik párt végrehajtó hatalmát, a Fehér Ház birtoklását, ellensúlyozza a másik párt fölénye a törvényhozásban. Ez talán túlzottan is tökéletesre sikeredett Obama elnök elmúlt nyolc évében, aki pedig egyik fő céljának a diszfunkcionális washingtoni politikai rendszer, benne a korrump választási kampányfinanszírozás alapvető átalakítását tekintette. Erre elvileg lehetősége nyílt volna, hiszen 2008 után két évig a kongresszus mindkét házában demokrata többség volt. Történelmi mulasztása nyomán azonban – sarkalatos ügyekben – máig a politikai cselekvésképtelenség az úr a Potomac partján. A liberális demokrácia egyik nagy előnyének az önkorrekcióra való képességet tartják, ennek azonban fölöttébb szűkében volt Washington az utóbbi időben. Lábra is kaptak olyan elméletek, hogy Amerika már huzamosabb ideje lépésről lépésre sodródik a pluralisztikus liberális demokráciától („egy fő – egy szavazat”) az oligarchikus kapitalizmus rendszere („egy dollár – egy szavazat”) felé.

Ám csak a külföld szemében forog az amerikai politikában minden Washington körül. Amerika föderális, decentralizált politikai rendszer, amelyben a főváros kétpárti patthelyzetét ellensúlyozza az államok és a nagy városok szintjén tapasztalható, a helyi problémákra összpontosító, folyamatos kétpárti együttműködés. (A helyi szintű politikai cselekvést az is segítette az utóbbi években, hogy mind az állami szintű kormányzók, mind pedig a törvényhozás szférájában republikánus fölény volt.)

A hosszúra nyúlt előválasztási kampány már kezdettől azt sugallta, hogy ez az elnökválasztás a politikai kívülállóknak és a belterjes establishment ellen föllépő jelölteknek kedvez. A politikai

hivatalt még soha be nem töltő Trump és a „demokratikus szocialista” platformon kampányoló Bernie Sanders látványos előválasztási sikerei ezt látszottak igazolni. A demokratáknál azonban Hillary Clinton győzött, akinél belsőbb politikai játékost még lámpással se lehetne találni. Ő volt a washingtoni szuperelit legismertebb reklámarca, aki *first lady*ként, szenátorként és külügyminiszterként Amerika koronázatlan politikai királynőjének számított, ráadásul szupergazdag lévén kényelmesen a felső „1 százalékhoz” tartozik.

Clinton korai politikai sebezhetősége

Amerikában azonban a volt kelet-európai kommunista pártokat is megszégyenítő „demokratikus centralizmus” érvényesül a két nagy párton belül, ahogy azt a *The Party Decides (A párt dönt)* című kitűnő empirikus könyv is kimutatja. Tényekkel igazolható, hogy az esetek túlnyomó többségében – tíz közül kilencben – a felső pártvezetés a háttérben már előre dönt a végső elnökjelölt személyéről. Így volt ez Clintonnál is, aki kezdettől fogva élvezte az uralkodó hatalmi elit teljes támogatását, együttműködését és pénzét. Ő volt a Demokrata Párt kiszemelt és fölszentelt jelöltje, aki ellen a pártvezetés egyetlen demokrata nagyágyút (beleértve Joe Biden alelnököt) sem bátorított az indulásra. Így is meglepő volt, hogy Clinton a vártnál sokkal nehezebben és később nyerte meg az előválasztást Bernie Sanders, a korábban országosan alig ismert és magát demokratikus szocialistának tekintő vermonti szenátor ellen, pedig a pártelit mindvégig Clinton javára manipulálta az előválasztást. Az a tény, hogy Sandersnek sikerült huszonhárom államban is felülkerekednie, köztük olyan fontos ipari államban is, mint Michigan, már rávilágított Clinton politikai sebezhetőségére.

A politikai megfigyelők körében kezdettől fogva egyöntetű volt a vélekedés, hogy – a korábbiakhoz hasonlóan – most is a „rozsdáövezethez” tartozó nagy, középnyugati ipari államokban (Michigan, Ohio, Iowa, Pennsylvania stb.) dől majd el az elnökválasztás. Ezek hagyományosan demokrata irányultságúak, és döntő szerepet játszottak Obama két

győzelmében. Trump üzenetei – jól fizető munkahelyek teremtése, a szabad kereskedelem korlátozása – azonban éppen itt célba találtak, sőt meghatározónak bizonyultak. Az *ÉS*-ben már jeleztem, hogy az állásukat és fizetésüket féltő, rozsdáövezetbeli kékgalléros munkások körében „Brexit-hangulat” alakult ki (*Merkantilizmus és populizmus*, 2016/37., szept. 16.). Valójában ebben a térségben vesztette el Clinton a választást, ahol Obamától örökölt választási koalíciója szétesett. Csupán a régió egyetlen fontos államát (Illinois) sikerült elhódítania. Ami azután végképp megpecsételte Clinton sorsát, az a kisebbségektől kapott vártnál gyengébb támogatás volt. Az afroamerikaiak korántsem azonosultak Clintonnal annyira, mint a „sajátjuknak” tekintett Obamával. Bár a latinók választási részvétele minden korábbinál magasabb volt, a megjósoltnál nagyon arányban voksoltak Trumpra, noha kampányában a milliárdos fölöttébb cudarul bánt a spanyol ajkú közösséggel, amelyet az amerikai politika „alvó óriásának” tekintenek. Kínos nőbotrányai és nőellenesnek tartott kijelentései ellenére a női választók is az előre jelzettnél jóval kisebb mértékben voksoltak az ingatlanmogul ellen. Mái is csillogó karizmáját Obama nem örökíthette át Hillaryra, akit –kampánytechnikai műszóval élve – nem tartottak „dinamikus jelöltnek”, Trumppal ellentétben.

Amint az várható volt, az elnökválasztás célegyenesében minden korábbinál durvább, sárdobálós kampány zajlott, a két talpon maradt jelölt egymást multa fölül a másik lejáratásában és karaktergyilkosságban. Statisztikai tény, hogy Amerikának soha nem volt még két ennyire népszerűtlen és megvetett elnökjelöltje. Ha a vívás versenyszabályai érvényesültek volna, akkor sokak szemében a „kettős vereség” lett volna a méltányos kimenetel. Bár korábban a közvélemény-kutatásokban többször is Hillary bizonyult az ország „legcsodálatraméltóbb asszonyának”, az őt és a férjét, Bill Clintont árnyékként kísérő botrányok jócskán kikezdték a tekintélyét és szavahihetőségét. Különösen komoly kárt okozott neki a magánszerverügy és az azt kísérő FBI-vizsgálat, a Clinton-alapítvány körüli erős kritikák és a Wall Street-i kapcsolatok a csillagászati előadói díjakkal. Megdöbbenően magas volt Clinton elutasítottsága, nem sokkal maradván el Trumptól, aki pedig több jelentős választói csoportot megalázott a kampányában és szexbotrányok miatt szorult védekezésre.

Trump, a politikai „fekete hattyú”

Az amerikai választók tapasztalatból tudják, hogy azok, akik karnyújtásnyi közelségbe tudnak kerülni a Fehér Házhhoz, nem szent emberek. Etikailag ennyire kifogásolható és szélsőséges beállítottságú indulóként, „fekete hattyúként” korábban senki nem jutott olyan messzire – nagy párt hivatalos elnökjelöltségéig –, mint Trump. Ugyanakkor Amerika még soha nem választott olyan elnököt, aki annyira extrém módon kilógott volna a politikai centrumból, mint Trump, akinek populista politikai ügyességéhez semmi kétség nem férhet. Az előválasztásokon nem véletlenül süllyesztett el tizenhat republikánus jelöltet, köztük olyan nagyágyúkat, a pártelit kedvenceit, mint Jeb Bush és Marco Rubio. Trump demagóg, populista retorikával is tudatosan rájátszott a tömeges gazdasági és politikai elégedetlenségre. Sikeres „ellenséges kisajátítást” hajtott végre a már eleve mélyen megosztott és identitásválságban szenvedő Republikánus Pártban, amelynek meglehetősen későn, 2012-ben lett a tagja. Az erősen konzervatív értékeket hordozó Trump-hívek többsége például máig nem tudott azonosulni a kisebbségek és a nők egyre jelentősebb szerepével, sem a melegházasság mind szélesebb társadalmi elfogadottságával – azokkal a társadalmi változásokkal, amelyek a politikai középben, de különösen a liberális oldalon progresszióknak minősülnek.

Éles kontrasztban saját történelmi múltjával, a Republikánus Párt mindinkább a társadalmi vesztesek, a vidék, a fehér fizikai munkások és a kevésbé iskolázottak politikai otthona lett, aminek következtében az összes választó körében látszólag fokozatosan szűkült a merítési bázisa. Mindaddig, amíg Trump – előválasztási repülőstartját követően – nem állt az alulról jövő politikai és gazdasági elégedetlenségi mozgalom élére. Nemcsak a globalizáció és a szabad kereskedelem áldozatai találtak Trumpra zászlóvivőjüként, hanem azok is, akiknek elégük lett a *status quó*ból, a washingtoni politikai osztály cselekvésképtelenségéből, a Wall Street pénzügyi mesterkedéseiből, a kormány, a Kongresszus, az egészségügyi és oktatási rendszer stb. – alacsony színvonalú működéséből, a politikailag elfogult és manipulatív médiaelit dominanciájából, valamint a durván szétnyíló jövedelemollóból. „*Folks, the system is rigged!*” (Emberek, a rendszer meg van bundázva!) – harsogta kampánygyűlésein Trump, hívei hangos helyeslésére. Büszkén mondja, hogy ő nem egy választási kampányt vezet, hanem egy nagy társadalmi *mozgalmat*. Nagyjából ugyanezt *forradalomnak* nevezte a másik oldal populista lázadója, Bernie Sanders.

Egy ideig úgy tűnt – számomra is, Washingtonból követve a kampányt –, hogy az eredeti Trump-koalíció – a gazdaságilag leszakadt vagy stagnáló, politikailag kiábrándult, dühös fehér munkásosztály – mindössze az előválasztások biztonságos megnyeréséhez volt elegendő, és Trumpnak komoly gondja lesz azzal, hogy szavazótáborát végső győzelemhez szükséges mértékben növelje. Nem így történt. Elnökjelöltként – továbbra is a rendszerváltás szükségességét hangsúlyozva – Trumpnak valójában sikerült jelentősen kiszélesítenie koalícióját vidéki fehérekkel, latinókkal, alacsony iskolai végzettségű nőkkel és a Clinton-ellenes protesztoszavazók vegyes, diplomásokat is magában foglaló körével. Sokaknak imponált az, hogy – ellentétben Clintonnal – Trump pénzügyileg nem volt senkinek sem a zsebében, önjáróként a saját hangján beszélt végig a kampányban. Történelmi paradoxon, hogy 2008 után másodszor is a *változás* ígéretével diadalmaskodott egy elnökjelölt – csak a politikai színskála ellentétes oldalain. Ráadásul úgy, hogy fél éven belül két amerikai politikai dinasztia – Bush és Clinton – tündöklésének is véget vetett.

Belpolitika: kampánylira kontra valóságpróza

Senki nem tudhatja, hogy milyen elnök lesz Donald Trump. Washingtoni közhelynek számít a választási bölcsesség: „a kampány líra, a megvalósítás próza”. Hiba lenne tehát arra számítani, hogy Trump elnök egy az egyben úgy fog viselkedni, mint Trump elnökjelölt.

Obama elnök is jogosan aggódhat nyolc éves politikai öröksége miatt, ugyanis politikai arculatát az újonnan megválasztott elnök hangsúlyozottan az Obama–Clinton-duó ellenében határozta meg. A nagy általánosságok szintjén – „lecsapoljuk Washington bürokratikus mocsarát”, „a munkáscsaládok bajnoka leszek”, „újraépítjük az ország roskadozó infrastruktúráját”, „megszüntetünk minden állásgyilkos jogi és gazdasági szabályozást” stb. – nagyon sokat ígért, sőt vaskosan túlígért (már csak azért is, mert nem lesz elég pénz a számos nagyszabású program kivitelezésére). Ezért a győzelmét kiharcoló támogatói részéről roppant nagy politikai nyomás lesz rajta, hogy – ígéretéhez híven – már holnap szállítsa a változásokat. Ez azonban korántsem lesz könnyű, még úgy sem, hogy sok területen nem kell számolnia a jelenlegi kormányt lebénító kongresszusi obstrukciókkal. Ezek Obamát arra kényszerítették, hogy az országot mindinkább

elnöki rendeletekkel működtesse, amelyeket az ellenzék gyakran – olykor maga a Legfelsőbb Bíróság (az alkotmánybíróság) is – törvénytörőnek tartott. Míg a programjával ütköző elnöki rendeleteket – köztük az illegális bevándorlók deportálását tiltót – egy tollvonással megszüntetheti, a programrészletek kidolgozatlansága miatt a törvények módosítása vagy újabbak elfogadása időbe fog kerülni.

Az Obama elnöki trófeájának tekintett, az egészségbiztosítást több mint húszmillió amerikaira kiterjesztő, de elsősorban túlzott drágasága miatt kárhóztatott országos egészségügyi rendszer (*Obamacare*) „azonnali megszüntetése” Trump egyik legfontosabb ígérete. Nem világos azonban, hogy mi lesz az alternatíva, azon kívül, hogy Trump a magán-biztosítótársaságok közötti verseny fokozásával elejét akarja venni a biztosítási díjak és az orvosi költségek mértéktelen növekedésének. A törzstámogatóinak számító fehér középosztálybeliek figyelmét elkerülte a kampányban az, hogy fiskális politikájában Trump a Reagan-korszak utáni legelsőpróbb adócsökkentését tervezi a magas jövedelműek számára, nem számolva annak a költségvetési hiányra és a szélesre nyílt jövedelemollóra való hatásával.

A mexikói határ teljes hosszában megépítendő, 4000 kilométerhosszú, „szép és magas” zárófal Trump leglátványosabb kampányígérete volt, amit meg is fog valósítani, de reálisan nem számíthat mexikói (társ)finanszírozásra. A 11 millió illegális bevándorló kitelepítésének terve azonban megvalósíthatatlan, részben azért, mert hatalmas károkat okozna magának az amerikai gazdaságnak. Minimális induló célként azonban borítékolható a büntetett előéletű bevándorlók tömeges kiutasítása az országból. Azok a milliók, akiket mindenekelőtt az illegális bevándorlás megfékezése vonzott Trumphoz, gyors és kőkemény intézkedéseket várnak tőle.

Nem meglepő módon az amerikai energiaipar zászlóshajói ujjongva köszöntötték Trump megválasztását, aki – a globális fölmelegedést „liberális beugratásnak” tekintve – elkötelezte magát az Obama-adminisztráció hathatós támogatásával tető alá hozott párizsi klímaegyezménytől való visszakozás mellett. Várhatóan ez a lépés mégsem jelenti majd az egyezmény halálát.

Külpolitikai filozófia: America First

Több amerikai politikai agytrösztben már huzamosabb ideje beszélnek Amerikának mint a világ egyetlen többdimenziós – gazdasági, katonai és politikai – szuperhatalmának a hanyatlásáról. Valóságos szellemi manufaktúra alakult ki a hanyatláshívők körül, akik között olyan nagyágyúk vannak, mint Paul Kennedy, a Yale Egyetem történésze, aki a *Pax Americana* alkonyáról beszél az amerikai gazdaság gyengülő teljesítménye (eladósodás, romló világpiaci versenyképesség és exportrészesedés) és a „birodalmi túlterjeszkedés” (Irak és Afganisztán) miatt. Ez valóságos zene Trump fülének, aki a kampányban úton-útfélen Amerika gyengeségeiről szónokolt: „hadseregünket katasztrofálisan lekopasztották”, „lúzerek lettünk a világban, mindenkit megvédünk, és hagyjuk, hogy kihasználjanak bennünket”, „Kína kicsinál bennünket” stb.

Trump nem ideologikus a belpolitikában. A külpolitikában sem az, szemben Clintonnal, aki az értékalapú külpolitikai hagyományt képviseli, kiáll az amerikai vezetésű liberális világrend fönntartásáért és a beavatkozáspárti politikáért. Trumptól távol áll ez az Amerikának „káros külpolitikai idealizmus”, amely szerinte aránytalanul sok áldozatot, de elenyésző hasznot hozott az országnak. Az „Amerika mindenekelőtt” beszédes külpolitikai jelszó alatt elsősorban a nemzeti érdek pragmatikus érvényesítése, „jobb üzletek kötése” a fő cél a világ porondján. A liberális demokrácia és a szabadság külföldi terjesztése, valamint az ezzel járó rezsimváltó beavatkozás nem fér ebbe a koncepcióba. Az emberi jogok védelméről Trump soha nem beszél. Hisz ellenben a katonai elrettentésben, amelyhez a jelenleginél sokkal ütőképesebb katonai kapacitásra van szükség. A kampányban elhangzott külpolitikai kijelentései hemzsegek az ellentmondásoktól, s ezt elnökként rugalmas vonalvezetésre használhatja fel.

Trump elnagyolt – olykor frappáns félmondatokból álló – külpolitikai elképzelései közül a választási kampányban leginkább a szabadkereskedelmi egyezmények kerültek reflektorfénybe, amelyekről részletesen írtam az idézett *ÉS*-cikkben. Ha megvalósítja ígéreteit, akkor a NAFTA-t és a kongresszusban reménytelenül jóváhagyásra váró TTP-t (Csendes-óceáni Partnerség) alaposan újratárgyalják. Az EU-val tárgyalás alatt lévő transzatlanti kereskedelmi partnerség (TTIP) iránt Trump idáig semmilyen figyelmet nem mutatott, s elnökként várhatóan jegelné, netán teljesen ejtené is.

Kiemelkedő figyelem irányult Trump NATO-ra vonatkozó ellentmondásos elképzeléseire is. A szövetségesek körében súlyos aggodalmat keltett, hogy a NATO-t idejétmúlt szervezetnek tartja, amelyet szerinte a kor biztonsági igényeihez igazodva nemzetközi terrorelhárító intézménnyé kellene átalakítani. Újabban azonban Trump közeli tanácsadói már azt hangsúlyozzák, hogy elnökként Trump nem fogja az USA elkötelezettségét gyengíteni a meglévő katonai szövetségi rendszerekben, de ki fogja kényszeríteni a kollektív védelmi kiadások Amerika számára méltányosabb megosztását. Neki ez is üzleti tranzakció: „Nincs potyautas, fizess többet az USA védőernyőjéért!”

A nagyra tartott Vlagyimir Putyin Oroszországgal Trump a „megegyezésre és jó üzletek kötésére” fog törekedni. Mivel Moszkva ukrajnai beavatkozása és egyéb terjeszkedési törekvései alig zavarják, új békülékeny időszak kezdődhet a két nagyhatalom viszonyában, beleértve az Oroszország elleni amerikai gazdasági szankciók enyhítését vagy teljes megszüntetését. Nem véletlenül bontottak annyi pezsgőt Moszkvában Trump győzelmének hírére. Kínával szemben viszont az eddiginél keményebb vonal várható, különösen a kereskedelempolitikában, az erős kínai merkantilizmus kordában tartására.

Trump se a kampányban, se a programadó külpolitikai beszédében nem foglalkozott Kelet-Európával. Láthatóan még nem jutottak el hozzá a barátkozó oroszpolitikája miatti ukrán, baltikumi és lengyel aggodalmak. Orbán Viktor most jó lóra tett. „A demokraták külpolitikája Európának rossz, Magyarországnak halálos. Ezzel szemben a republikánusok és Trump elnökjelölt úr által meghirdetett migrációs és külpolitika Európának jó, Magyarországnak az életet jelenti” – jelentette ki nyáron a magyar miniszterelnök az ilyenkor kötelező diplomáciai óvatosságot is sutba dobva. Trump sikerével Orbán számára véget érhet egy nyolc évig tartó rossz álmom, az, hogy belpolitikája miatt a kétoldalú kapcsolatok szintjén *de facto* nemkívánatos személynek számított a Potomac partján. Ez most megváltozhat. Mint politikai rokonlelkek, Orbán és Trump több fontos kérdésben viszonylag könnyen megtalálhatják a közös hangot. A miniszterelnök is pezsgőzött.

(A szerző főtanácsadó, a Világbank volt vezető közgazdásza.)